

Beogradski centar za ljudska prava

**POSTUPANJE SA LICIMA
LIŠENIM SLOBODE**
bilten

Beograd, jun - jul 2010.

Uvodne napomene

Od maja 2009. godine Beogradski centar za ljudska prava sprovodi projekat čiji je cilj unapređivanje pravne regulative i prakse radi sprečavanja i kažnjavanja torture i drugih nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka, u okviru kojeg posećuje ustanove u kojim se nalaze lica lišena slobode – kazneno-popravne ustanove i policijske stanice. Kratki izveštaji o obavljenim posetama biće objavljivani periodično (četiri puta godišnje), u biltenima u elektronskoj formi, dok će detaljni izveštaji o stanju u ovim ustanovama biti objavljeni u godišnjem izveštaju.

Do sada je posećeno 20 ustanova: kazneno-popravni zavodi u Somboru, Požarevcu, Šapcu, Čupriji i Nišu, kazneno-popravni zavod za žene u Požarevcu, okružni zatvori u Subotici, Zaječaru, Negotinu, Novom Pazaru, Kraljevu, Kragujevcu, Novom Sadu, Zrenjaninu, Beogradu, Smederevu, Kruševcu, Čačku i Užicu i Specijalna zatvorska bolnica u Beogradu. Tim Beogradskog centra sastavljen je od pravnika i lekara, a posete se sastoje iz razgovora sa upravom ustanove, medicinskim osobljem, osuđenim i prekršajno kažnjenim licima, zaposlenim u službi obezbeđenja i vaspitačima, iz uvida u evidencije i obilaska objekata, posebno prostorija za smeštaj lica lišenih slobode. Pored toga, informacije o postupanju prema licima lišenim slobode u svim ustanovama se prikupljaju i zahvaljujući telefonskim pozivima i pismima osuđenih lica i njihovih porodica. U ovom biltenu se nalaze kratki izveštaji o posetama ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija obavljenim u periodu od kraja aprila do jula 2010. godine.

Kako je, prema odredbama Zakonika o krivičnom postupku, za razgovor sa licima koja se nalaze u pritvoru potrebna prethodna saglasnost postupajućeg sudije, prilikom poseta se ne obavljaju razgovori sa ovim licima, jer je teško unapred, pre posete, znati ko su lica koja se nalaze u pritvoru i ko je postupajući sudija. Razgovori sa osuđenim licima se obavljaju bez prisustva obezbeđenja i uprave.

Pored poseta ustanovama u kojim se nalaze lica lišena slobode, saradnici Beogradskog centra za ljudska prava prate i postupanje tužilaštva i sudova u vezi sa kažnjavanjem torture, a tokom projekta posebna pažnja biće posvećena i izveštavanju medija o mogućim slučajevima torture.

Izradu biltena finansijski su podržali Evropska unija i Institut za otvoreno društvo. Za sadržaj biltena isključivo je odgovoran Beogradski centar za ljudska prava. Stavovi izneseni u njemu nikako se ne mogu smatrati stavovima Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

Beogradski centar za ljudska prava se zahvaljuje na saradnji svim zaposlenim u Upravi za izvršenje krivičnih sankcija, bez čije pomoći sprovođenje ovog projekta ne bi bilo moguće.

Bilten su pripremili Nevena Dičić, Dina Dobrković, Bojan Gavrilović, Marija Ilić, Žarko Marković i Jovana Zorić.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

KAZNENO-POPRAVNI ZAVOD U NIŠU

Vreme posete: april 2010. godine

Brojno stanje u vreme posete: 1344 osuđena, 12 prekršajno kažnjenih i 150 pritvorenih lica (ukupno 1506)

Prosečno brojno stanje (tokom poslednje godine): između 1300 i 1400

1. Materijalni uslovi

Kazneno-popravni zavod u Nišu je projektovan i opremljen za smeštaj oko 1100 lica, ali je broj lica lišenih slobode u njemu u poslednjih par godina uvek veći. Zavod ima odeljenja zatvorenog, poluotvorenog i otvorenog tipa, i odeljenje za izvršenje mere pritvora. Prostorije zavoda koriste se i za policijski pritvor. Pored prostorija u Nišu, zavod za izvršenje mere pritvora koristi i zgradu koja se nalazi u Pirotu.

Prilikom posete obišli smo zgrade koje se nalaze u zatvorenom delu zavoda. To su četiri veće (paviljoni A, B i C i II paviljon) i dve manje zgrade (zgrada u kojoj se nalazi prijemno odeljenje i zgrada u kojoj se nekada nalazila škola) u kojim borave osuđenici, zgrada bolnice, kuninja sa trpezarijom, pekara i vešeraj.

Paviljoni A i B su gotovo identični. U njima se u sobama nalazi uglavnom po deset ili jedanaest kreveta, ali ima i prostorija u kojim ima manje, najčešće sedam kreveta. Sobe su u dobrom stanju, čiste, dobro osvetljene i provetrene. Pored njih, postoje i dnevni boravci, koji su vrlo prostrani i jednako dobro održavani, osvetljeni i provetreni kao i sobe u kojim se spava. U sobama u kojim se spava se ne puši, već se za pušenje koriste hodnici. I hodnici, kao i sobe, imaju direktan dotok dnevne svetlosti i svežeg vazduha. U ovim paviljonima postoje i prostorije koje koriste vaspitači. Uopšte, uslovi boravka u ova dva paviljona su vrlo dobri.

Paviljon C razlikuje se od paviljona A i B po tome što je u sobama smešteno više ljudi (u nekima i dvadesetak) i po tome što nema posebnih prostorija koja bi se koristile kao dnevni boravak. Kao zajednička prostorija koristi se hodnik, koji se nalazi između dva niza prostorija u kojima se spava. U hodnik ne dopire dnevna svetlost. Sobe se ne zaključavaju ni tokom noći, jer u njima nema mokrog čvora, tako da se osuđenici sa jednog sprata nalaze u jedinstvenoj prostornoj celini, rešetkama odvojenom od stepeništa. U vreme naše posete, na svakom spratu (ima ih tri) nalazilo se između 75 i 90 osuđenika. Od osuđenika smo čuli da tokom letnjih meseci ima problema sa snabdevanjem vodom. Toaleti u ovom paviljonu su u izuzetno lošem stanju, posebno zidovi, a i vlaga je vrlo izražena. Uz to, u toaletima se oseti izuzetno neprijatan miris. Za kupanje se koriste tuševi, koji su bili pregrađivani, ali su pregrade vrlo brzo uništene. Prema rečima zatvorskog osoblja, osuđenici u ovom paviljonu toliko često uništavaju zatvorsku imovinu da je gotovo nemoguće održavati prostorije u boljem stanju, a čak je bilo potrebno rešetkama ograditi bojlere kako ne bi bili uništeni. Uslovi boravka u ovom paviljonu su znatno lošiji nego u

paviljonima A i B, a to što se nekoliko desetina osuđenika na svakom spratu tokom celog dana i noći nalazi u jednoj prostornoj celini je vrlo loše za održavanje reda i bezbednosti. Nasilje među osuđenicima u ovom paviljonu je vrlo često i dešavalo se da u fizičkim obračunima bude ozbiljno povređenih.

Posebnu pažnju zaslužuju uslovi boravka u II paviljonu, u kome se u vreme posete nalazilo oko 120 osuđenika, uglavnom pod pojačanim nadzorom. Skoro sve ćelije u ovom paviljonu su veličine oko osam kvadratnih metara, i u njima se nalaze po tri kreveta (jedan na drugom, tako da je gornji krevet blizu plafona). Zidovi i podovi su u očajnom stanju. Podovi su toliko propali da na nekim mestima liče na zemljane, a zidovi su vrlo vlažni, pa ih u nekim ćelijama osuđenici oblažu ćebadima, verujući da će tako manje osetiti vlagu. Toaleti su u jednako lošem stanju kao i podovi i zidovi. Prozori su mali i ne omogućavaju dovoljnu osvetljenost i provetrenost, a i veštačko svetlo je vrlo slabo, tako da je pod njim vrlo teško čitati. U ponekim sobama osuđenici imaju tranzistore. Najgore izgledaju ćelije koje se nalaze u podrumu ovog paviljona. One su nešto veće od onih na spratovima, ali su njihovi podovi i zidovi još gori od onih na spratovima, vlaga se još više oseti, osvetljenost je slabija, a provetravanje gotovo nemoguće (u nekim od ovih prostorija osuđenici su razbili prozore kako bi omogućili ulazak svežeg vazduha). Ovde se spava na podu, na dušecima. Toaleti nisu ograđeni, a voda za piće se unosi u plastičnim flašama. Jedan od osuđenika koje smo zatekli u podrumu koristio je pumpicu za disanje, jer je astmatičar. On je u podrum smešten dan pre naše posete, a upravnik zavoda je obećao da će odmah biti premešten u drugi paviljon. U II paviljonu nema zajedničkih prostorija, pa osuđenici u svojim ćelijama provode oko 23 sata dnevno (šetnja traje približno jedan sat). Tokom letnjih meseci u celoj zgradi je izuzetno toplo, jer je izolacija slaba, klima uređaja nema, a ćelije se teško provetravaju. Uz sve ovo, u zgradi ima i gamadi. Dakle, uslovi boravka u ovom paviljonu su izuzetno loši, posebno u podrumskim prostorijama koje bi trebalo u potpunosti izbaciti iz upotrebe. Kako kapacitet ovih prostorija nije veliki (u vreme naše posete tamo se nalazilo ne više od dvadesetak osuđenika), njihovo zatvaranje ne bi dovelo do značajno veće prenaseljenosti drugih prostorija zavoda.

U zgradi nekadašnje škole i zgradi u kojoj je prijemno odeljenje nalazi se mali broj osuđenika a uslovi u ovim zgradama su nešto lošiji nego u paviljonima A i B, ali značajno bolji nego u Paviljonu C i II paviljonu.

Svaki paviljon ima posebno šetalište. Šetališta paviljona A, B i C su vrlo prostrana, lepo uređena i omogućavaju i sportske aktivnosti. Šetališta u II paviljonu su dosta manja.

Kuhinja, trpezarija i vešeraj se nalaze uz šetalište Paviljona A i vrlo se dobro održavaju.

2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Najveći broj osuđenika sa kojim smo razgovarali smešten je u II paviljonu, ali su prethodno boravili i u drugim paviljonima, tako da smo mogli razgovarati i o postupanju prema osuđenicima u drugim delovima zavoda.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

Bilo je dosta pritužbi na ponašanje pojedinih stražara u II paviljonu. Prema rečima nekoliko osuđenika, dešava se da obezbeđenje u ovom paviljonu neopravdano ili prekomerno upotrebljava silu, ili preti osuđenima prebijanjem. Pored toga, neki od osuđenika sa kojima smo razgovarali ukazali su na neprimeren način komunikacije između pojedinih radnika obezbeđenja i osuđenika, u šta smo se mogli i sami uveriti. Naime, pojedini stražari su, dok smo boravili u II paviljonu, izvodeći osuđenike u šetnju ili do telefona i prostorija za posete, glasno vikali na njih, pri čemu se osuđenici nisu ponašali nedisciplinovano ili nepristojno, niti su bilo čime nagoveštavali da bi se mogli tako ponašati. Ovakav način komunikacije očigledno je neprijatan za osuđenike, i ne može se pravdati racionalnim razlozima. Kada komunicira sa osuđenima, zatvorsko osoblje bi trebalo da vodi računa o njihovom dostojanstvu i izbegava ponašanje koje na osuđenika može delovati ponižavajuće. Naravno, nekada se osuđenici drsko i nepristojno ponašaju prema zatvorskom osoblju, ali to ne sme biti razlog da osoblje prema njima postupa na neprimeren način. Nepristojno ponašanje osuđenika treba kažnjavati isključivo u disciplinskom postupku.

Bilo je nekoliko primedbi na ponašanje obezbeđenja u drugim paviljonima, ali su one bile manje ozbiljne nego one koje se odnose na obezbeđenje u II paviljonu.

Osuđenici nisu ubeđeni da podnesci i pritužbe koje podnose zbog postupanja službe obezbeđenja dolaze do nadležnih službenih lica.

Veliki broj primedbi osuđenika odnosio se na dostupnost i kvalitet zdravstvene zaštite. Osuđenici su tvrdili da se na lekarske preglede, za koje se prijavljuju službi obezbeđenja, dugo čeka (posebno ako se osuđenik nalazi u II paviljonu) i da lekari ne posvećuju dovoljnu pažnju pacijentima, uglavnom zato što su preopterećeni.

Osuđenici koji se nalaze u II paviljonu kažu da se vrlo retko viđaju sa vaspitačima i misle da im sastanci sa njima ne koriste.

Disciplinski postupci i evidencije o njima vode se u skladu sa zakonom. Osuđenici često traže da u disciplinskim postupcima imaju advokata, što im se i omogućava. Po pravilu nema potrebe za prevodjenjem, jer srpski razumeju i osuđenici kojima to nije maternji jezik (uglavnom Albanci i Romi), ali se u vreme naše posete javio problem u postupku protiv osuđenika koji je gluvonem, pošto niko od zaposlenih u zavodu ne vlada veštinom komunikacije sa gluvonemim osobama. Pravnik je svestan da za vođenje ovog disciplinskog postupka treba obezbediti tumača, a ukoliko to nije moguće, obustaviti postupak. Tuče su najčešći razlog za pokretanje disciplinskih postupaka. Najčešće sankcije su ukor i upućivanje u samicu, koje se najčešće ne sprovodi jer nema adekvatnih prostorija. U vreme naše posete mera upućivanja u samicu uopšte se nije izvršavala, a ranije su za ovu meru korišćene prostorije u II paviljonu. Retko se izriču mere oduzimanja dodeljenih posebnih prava i ograničenja ili zabrane primanja paketa.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

Disciplinski se kažnjavaju i osuđenici koji van termina predviđenih za odmor leže u krevetima ili spavaju, iako ZIKS i Pravilnik o disciplinskim prestupima, merama i postupcima prema osuđenim licima ovakvo ponašanje ne definišu kao disciplinski prestup. Ovakva praksa postoji i u još nekim ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija, u kojim se ležanje u krevetu ili spavanje kažnjava kao lakši disciplinski prestup „nedisciplinovano, nepristojno i agresivno ponašanje koje remeti život i rad u zavodu“ iz člana 19, stav 1, tačka 13 Pravilnika o disciplinskim prestupima, merama i postupcima prema osuđenim licima. Čak iako se prihvati da ležanje ili spavanje van termina predviđenih za odmor predstavlja nedisciplinovano ponašanje, teško se može reći da remeti bilo čiji život i rad u zavodu, što znači da se ne može smatrati disciplinskim prestupom. Osuđenici koji leže ili spavaju preko dana to rade uglavnom zato što im je boravak u hodnicima ili zajedničim prostorijama naporan ili manje prijatan od boravka u krevetu (nameštaj u zajedničkim prostorijama je retko udoban, a u ovim prostorijama se, uprkos zabranama, često i puši) i zato što nemaju priliku da upražnjavaju bilo kakve smislene aktivnosti. Dakle, kažnjavanje ovakvog ponašanja ne samo da nije u skladu sa važećim propisima, već ni na koji način ne može pozitivno delovati na osuđenike i opštu klimu u ustanovi.

Osuđenici provode na otvorenom dva sata dnevno (kao što je propisano ZIKS), izuzev onih smeštenih u II paviljonu, za koje boravak na otvorenom traje duplo kraće, zbog toga što se iz bezbednosnih razloga izvode u šetnju u vrlo malim grupama. Izuzev vremena koje provodi na otvorenom, većina osuđenika nema osmišljen program aktivnosti, te vreme provodi uglavnom gledajući televiziju ili slušajući radio (izuzev u II paviljonu, gde tek poneki osuđenik ima tranzistor).

Na različitim poslovima radno je anagažovano oko 250 osuđenika. Pri zapošljavanju se vodi računa o obrazovanju osuđenika, a postoji i obuka za rad. U vreme posete pripremao se novi program opismenjavanja i obučavanja za rad.

Nismo čuli primedbe osuđenika na ostvarivanje prava na dopisivanje, telefoniranje, prijem paketa i poseta. Osuđenici ostvaruju i pravo na posete koje podrazumevaju boravak u posebnoj prostoriji sa bračnim drugom i decom ili bliskim licima i kažu da ove posete izuzetno pozitivno deluju na njih i olakšavaju im boravak u zatvoru.

3. Bezbednost

Na osnovu razgovora sa osuđenima i zatvorskim osobljem, i nakon obilaska prostorija u kojim su osuđenici smešteni, nije teško zaključiti da najveći bezbednosni problemi postoje u Paviljonu C. Ovde se nalaze neki vrlo nasilni osuđenici, podeljeni u neformalne grupe koje često dolaze u sukobe. Ove grupe nastaju udruživanjem osuđenika koji su iz istog grada ili kraja, ili su iste nacionalne pripadnosti. Raspored po sobama je uglavnom takav da u jednoj sobi spavaju isključivo pripadnici jedne grupe, ali kako se sobe ne zaključavaju, osuđenici uvek mogu ući u sve prostorije na jednom spratu, što znači da su sukobi mogući svakog časa. Obezbeđenje je malobrojno i teško može adekvatno reagovati u slučaju ozbiljnijeg sukoba. U ovom paviljonu, kao i u celom zavodu, nema video nadzora, što dodatno otežava kontrolu bezbednosti. Zbog ovakve situacije u paviljonu, nije retko da osuđenici traže da budu premešteni u II

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

paviljon, kako bi izbegli mogućnost da budu žrtve napada. Gotovo svi osuđenici sa kojima smo razgovarali su isticali da se ne osećaju bezbedno u paviljonu C, jer ne veruju da u slučaju ozbiljnog napada obezbeđenje može da ih zaštititi. Šta više, oni misle da ni zaposleni u službi obezbeđenja nisu bezbedni u ovom paviljonu.

I u II paviljonu se nalaze neki vrlo nasilni osuđenici, ali se nalaze u malim ćelijama (uglavnom po trojica, a najviše petorica u jednoj ćeliji) i vode u šetnju u malim grupama, tako da do sukoba dolazi znatno ređe nego u Paviljonu C.

U paviljonima A i B napetost je znatno manja, ima manje osuđenika sklonih nasilnom ponašanju, i incidenti nisu česti.

I zaposleni u službi obezbeđenja i osuđenici navode da nisu retki napadi na službena lica.

Iako postoje metal detektori i detektori za metal, osuđenici dolaze do mobilnih telefona, a kažu da im nije teško ni da nabave narkotike. Prema rečima osuđenika s kojima smo razgovarali, osuđenici se često smeštaju u II paviljon jer duguju novac osuđennicima od kojih su nabavljali drogu, pa postoji mogućnost da budu napadnuti ili maltretirani.

Pojedini osuđenici su tvrdili da obezbeđenje nekada namerno ne razdvaja osuđenike koji su u međusobnim sukobima, već im dozvoljava da se sukobljavaju boraveći u istim prostorijama. Obezbeđenje je negiralo ove tvrdnje.

Zavod ne raspolaže prostorijama za izdvajanje, u koje bi bili smeštani osuđenici koji pokušavaju samoubistvo ili samopovređivanje.

Može se zaključiti da postoje brojni problemi vezani za bezbednost u ustanovi. Brojni su razlozi za ovakvo stanje: nedovoljan broj zaposlenih u službi obezbeđenja (prema oceni uprave potrebno ga je povećati bar za oko 20%), prenaseljenost, nedostaci uzrokovani arhitektonskim rešenjima (pre svega u Paviljonu C), izuzetna napetost i loša opšta klima (posebno u Paviljonu C), priroda osuđenika (kao u svim zavodima zatvorenog tipa, ovde se nalaze osuđeni za teška krivična dela, od kojih su mnogi izuzetno nasilni, a u zavodu ne postoje programi koji bi imali za cilj kontrolu besa), nepostojanje video nadzora, nedostatak stalno zaposlenog psihijatra itd.

4. Zdravstvena nega

U zdravstvenoj službi je zaposleno šest lekara, od kojih su dvojica specijalisti – jedan opšte medicine a drugi sportske medicine, jedan stomatolog, sedam medicinskih tehničara, jedan farmaceutski tehničar, jedan stomatološki, jedan sanitarni i jedan laborantski tehničar. U zavodu su obezbeđene i usluge radiologa (dva puta mesečno), oftamologa (četiri puta mesečno), psihijatra (tri puta nedeljno), interniste (dva puta nedeljno) i biohemičara (dva puta mesečno). Usluge lekara drugih specijalnosti dobijaju se u civilnim ustanovama.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

Prostor za rad zdravstvene službe čine dve ambulante, kartoteka, previjalište, lekarska soba, stomatološka ambulanta i stacionar. U stacionaru mogu biti smeštene najviše 22 osobe, u sobama sa najviše šest ležajeva. Stacionar ima posebnu trpezariju, toalet i tuš kabinu.

Ambulanta radi tokom celog dana i noći. Lekari rade u smenama od po 12 sati. Stomatološka ambulanta radi od 7 do 15 časova, i u njoj se vrše popravke i vađenje zuba, a protetičke intervencije samo o trošku osuđenika.

Prilikom prijema svakog lica lišenog slobode obavezno se vrši lekarski pregled i daju osnovne informacije o načinu rada zdravstvene službe. Tokom prve nedelje boravka u zavodu, lica lišena slobode pregleda i psihijatar. Pregledi se zakazuju kod službe obezbeđenja.

Iako je saradnja sa civilnim zdravstvenim ustanovama dobra, javljaju se problemi kada je potrebno obezbediti lečenje lica lišenih slobode van ustanove. Naime, dešava se da je broj ljudi koje je potrebno transportovati u civilne ustanove radi pregleda ili lečenja toliko veliki da služba obezbeđenja, usled nedovoljnog broja zaposlenih, ne može da stigne da ih sve preveze, pa dolazi do odlaganja pregleda ili lečenja. Prilikom transporta u civilne ustanove medicinski pacijent ide u pratnji medicinskog tehničara samo u slučaju agitiranosti ili vitalne ugroženosti.

U zavodu nema psihologa, a medicinsko osoblje nije osposobljeno za sprovođenje psihoterapije. Osoblje se povremeno edukuje kako bi bilo sposobno da prepozna znake rizika od samoubistva. Osobe čije ponašanje može nagoveštavati samoubistvo šalju se kod psihijatra.

Nakon upotrebe mera prinude vrši se lekarski pregled koji se ponavlja dva puta u roku od 24 časa od upotrebe mere prinude.

Lica lišena slobode se upoznaju sa informacijama o zaraznim bolestima a dele im se i brošure o polno prenosivim bolestima.

5. Osoblje

Očigledno je da je broj zaposlenih u službi obezbeđenja i službi za tretman manji od potrebnog. U službi za tretman radi svega 25 ljudi, što znači da na jednog vaspitača dolazi preko 50 osuđenih.

Zaposleni u službi obezbeđenja su svakako najopterećeniji i rade u najtežim uslovima. Posao im otežava ne samo prenaseljenost, već i slaba opremljenost vozilima i nepostojanje video nadzora. Uz to, slabo su snabdeveni uniformama. Oni ističu da od 2001. godine nisu organizovani sistematski pregledi za zaposlene, iako bi trebali da se vrše bar jednom u tri godine.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

6. Preporuke

Za otklanjanje ili ublažavanje velikog broja problema (poboljšanje uslova boravka u Paviljonu C i II paviljonu, zapošljavanje većeg broja stražara i vaspitača, uvođenje video nadzora i zapošljavanje psihologa i psihijatra koji bi svakodnevno bili dostupni osuđennicima) neophodna su značajna ulaganja, ali postoje i mere za čije sprovođenje nisu potrebna ulaganja, a mogle bi pomoći da se stanje u ustanovi poboljša, a prema osuđennicima postupa humanije.

Kad su u pitanju prostorije u kojim osuđenici borave, potrebno je odmah izbaciti iz upotrebe podrumске prostorije u II paviljonu jer su u toliko lošem stanju da boravak u njima za osuđenike zasigurno može da predstavlja nečovečno, odnosno ponižavajuće postupanje. Broj osuđenika koji u njima borave je dovoljno mali da njihovo premeštanje u druge prostorije ne bi proizvelo značajniju prenaseljenost u drugim objektima. I ostale prostorije u II paviljonu su u izuzetno lošem stanju, ali je zbog velikog broja osuđenika koji u njima borave i potrebe da neki osuđenici budu pod pojačanim nadzorom i odvojeni od osuđenika sa kojima su u sukobu, ove prostorije nažalost neophodno koristiti.

Postupanje obezbeđenja prema osuđennicima treba da bude takvo da se vodi računa o dostojanstvu osuđenika. To znači da mere prinude treba upotrebljavati samo kao krajnje sredstvo, i isključivo u meri koja je neophodna za zakonito obavljanje dužnosti. Komunikacija zaposlenih u službi obezbeđenja sa osuđennicima ne bi smela da bude takva da na osuđenika deluje ponižavajuće ili zastrašujuće. Strogo poštovanje zakonom utvrđenih principa postupanja prema osuđennicima sigurno bi pomoglo poboljšanju opšte klime u ustanovi i smanjilo tenzije koje predstavljaju pretnju po bezbednost, kako osuđenika, tako i zaposlenih u zavodu.

Za poboljšanje opšte klime u ustanovi bilo bi preporučljivo prestati sa disciplinskim kažnjavanjem osuđenika koji leže u krevetima ili spavaju van termina predviđenih za odmor. Ovakvo ponašanje ne remeti značajno disciplinu, a za neke osuđenike je možda i nužno ili bar prijatnije od boravka u hodnicima i zajedničkim prostorijama jer, izuzev tokom boravka na otvorenom, nemaju priliku da upražnjavaju bilo kakve smislene aktivnosti (vidi opširnije pod 2.).

Potrebno je osigurati da podnesci i pritužbe koje osuđenici podnose (u skladu sa članom 114 ZIKS) blagovremeno stižu do načelnika službi i ovlašćenih lica, odnosno upravnika, i da se po njima ozbiljno postupa.

Uvođenje video nadzora značajno bi pomoglo održavanju reda u zavodu, posebno u Paviljonu C.

Svakodnevno prisustvo psihijatra i zapošljavanje psihologa u ustanovi sa ovolikim brojem osuđenika je nužno, i svakako bi pozitivno uticalo na osuđenike.

Povećanje broja zaposlenih u službi obezbeđenja i službi za tretman trebalo bi da predstavlja jedan od prioriteta. Veći broj zaposlenih u službi obezbeđenja doprineo bi ne samo boljoj bezbednosti,

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

već i lakšem ostvarivanju prava osuđenika (posebno prava na zdravstvenu zaštitu, jer bi bilo manje problema sa organizacijom prevoza osuđenika na preglede i lečenje u civilnim ustanovama).

OPEN SOCIETY INSTITUTE

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

OKRUŽNI ZATVOR U KRUŠEVCU

Vreme posete: jun 2010.

Brojno stanje u vreme posete: 27 osuđenih, 9 prekršajno kažnjenih, 59 lica u pritvoru (ukupno 95)

Prosečno brojno stanje u poslednjih 6 meseci: između 95 i 110

Struktura po polu: 91 muškarac, 4 žene

1. Materijalni uslovi

Okružni zatvor u Kruševcu nalazi se u centru grada, između zgrade opštine, pošte, Doma vojske i pijace, a pored objekata na ovoj lokaciji, koristi i ekonomiju na kojoj je organizovana poljoprivredna proizvodnja za potrebe zatvorske kuhinje.

Veći deo kapaciteta koristi se za smeštaj pritvorenika. Oni su smešteni u osam prostorija (pet u jednoj i tri u drugoj zgradi, u kojoj su i kancelarije zatvorskih službi), u kojima se nalazi 47 kreveta. U poslednje vreme u pritvoru se nalazi od 58 do 65 lica (u vreme naše posete 59), što znači da približno petina pritvorenika spava na dušecima, na podu. Pri tome, na svako pritvoreno lice dolazi znatno manje prostora nego što je propisano ZIKS (četiri kvadratna, odnosno osam kubnih metara po osobi). Tako u prostoriji površine oko 20 kvadratnih metara, u kojoj ima šest kreveta, boravi devet ljudi, a u prostoriji površine oko 12 kvadratnih metara, u kojoj ima četiri kreveta, boravi šest ljudi. Samica se nalazi uz pritvorske prostorije, i površine je oko četiri kvadratna metra. U njoj nema mokrog čvora, tako da osoba koja u njoj boravi koristi toalet tako što prethodno pozove obezbeđenje, koje je onda vodi od samice do toaleta. U gotovo svim pritvorskim prostorijama i samici ne postoji direktan dotok dnevne svetlosti i svežeg vazduha. Nad vratima ovih prostorija nalazi se prozor, tako da svetlost i svež vazduh u ćelije dolaze iz hodnika, koji ima prozore. U vreme naše posete dnevne temperature su bile visoke i u ovim prostorijama je bilo vrlo sparno. Uz to, vlaga je vrlo ozbiljan problem. Jedna prostorija namenjena je za smeštaj pritvorenika koji ne puše, dok se u ostalim puši. Pritvorenici se hrane u ćelijama.

Prostorije za pritvor koriste se i za smeštaj lica u policijskom pritvoru (lica koja je privela policija, koja čekaju da budu izvedena pred istražnog sudiju). Ova lica usled prenaseljenosti nije moguće odvojiti od pritvorenih lica.

Osuđena i prekršajno kažnjena lica borave u zgradi koja je odvojena od onih u kojim se nalaze pritvorenici i lica u policijskom pritvoru. Ovaj deo zatvora nije prenaseljen kao pritvorski, nema spavanja na podu, a obroci se služe u trpezariji, u kojoj se nalazi televizor. Puši se u dvorištu, kada to vreme dozvoljava (zimi se puši u trpezariji). Sobe u kojim se spava imaju prozore, ali su i pored toga, zbog položaja zgrade, prilično slabo osvetljene. Kuhinja se nalazi u ovom delu zatvora, stara je i potrebno joj je krečenje.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

U zatvoru postoje dva odvojena šetališta – jedno koriste pritvorena, a drugo osuđena lica. Šetalište za pritvorenike je veće. U delu zatvora u kom su smešteni osuđenici nalazi se sto za stoni tenis. Druge opreme koja bi omogućila sportske aktivnosti nema.

Nisu svi osuđenici smešteni u objektima u centru grada - jedan deo njih boravi na ekonomiji, na kojoj ima 20 kreveta (u vreme posete tamo je boravilo 11 osuđenika).

2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Kako je prema odredbama Zakonika o krivičnom postupku za razgovor sa pritvorenim licima potrebna dozvola postupajućeg sudije, a pre posete nismo znali ko su lica koja se nalaze u pritvoru, te nismo ni mogli zahtevati da razgovaramo sa njima, razgovarali smo samo sa osuđenim licima (pri čemu napominjemo da je svega par njih bilo zainteresovano za razgovor).

Od osuđenika iz ovog zatvora ni pre, ni tokom, ni nakon posete nismo dobili pritužbe koje bi se ticale bilo kakvog fizičkog ili psihičkog zlostavljanja od strane službe obezbeđenja ili bilo koje druge zatvorske službe. Osuđenici kažu da su odnosi sa zatvoskim osobljem vrlo dobri, i da je opšta klima u ustanovi dobra.

Prema rečima osuđenika, telefoniranje, slanje i prijem pisama i posete sprovode se u potpunosti u skladu sa zakonom.

Primedbe osuđenika uglavnom su se odnosile na loše uslove boravka. Iako osuđena lica, za razliku od pritvorenika, veći deo dana provode van svojih ćelija, u šetalištu ili u trpezariji, i ona osećaju posledice nedostataka zatvorskih prostorija, pre svega zagušljivost. Naime, osuđenici su se žalili na neprijatne mirise koji iz toaleta dopiru u ćelije, koje se teško provetravaju.

Treba istaći da za pritvorenike nisu izrazito nepovoljni samo materijalni uslovi boravka, već i dnevni režim aktivnosti, bolje reći nedostatak bilo kakvih osmišljenih aktivnosti. Oni provode više od 23 sata dnevno u svojim ćelijama. Zbog prenaseljenosti, na otvorenom provode samo oko 30 minuta pre podne, i oko 15 minuta popodne. Petkom, kada su posete, na otvorenom borave svega petnaestak minuta.

Disciplinski postupci protiv osuđenih lica vode se uglavnom zbog nediscipline. Nismo dobili primedbe osuđenih lica na način vođenja disciplinskih postupaka. Sudovi, po pravilu, ne vode disciplinske postupke protiv pritvorenih lica (ponekad, mimo disciplinskog postupka, uskrate posetu), što sigurno službi obezbeđenja otežava održavanje reda. Praktično, nije moguće kazniti nasilne i nedisciplinovane pritvorenike.

Osuđenici kojima se izriče mera upućivanja u samicu pregledaju se neposredno pre izvršenja ove mere, kada lekar daje mišljenje o tome da li su sposobni da je izdrže. Tokom boravka u samici, osuđenika lekar obilazi samo povremeno, ne svakog dana.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

Prema evidencijama zatvora, mere prinude upotrebljene su 83 puta u prvoj polovini 2010. godine, 104 puta tokom 2009. godine, a 75 puta tokom 2008. godine. Nakon upotrebe sredstava prinude se obavlja lekarski pregled, ali zdravstvena služba ne vodi posebnu evidenciju o ovim pregledima.

Testovi na psihoaktivne supstance se vrše povremeno, kada kod zaposlenih postoji sumnja da neko od lica lišenih slobode uzima narkotike.

Broj osuđenika koji su radno angažovani nije veliki – pored osuđenika smeštenih na ekonomiji i onih zaposlenih u kuhinji, u vreme posete radno je bio angažovan samo jedan osuđenik, a povremeno van zatvora radi do desetak osuđenih.

3. Bezbednost

Bekstva iz ovog zatvora u poslednje vreme nije bilo, a povremeno se dešavaju udaljenja. Na ulazu postoji detektor za metal, a paketi se pretresaju u prisustvu osoba koje ih donose. Povremeno se vrši pretres lica lišenih slobode i prostorija u kojim borave. Kada se vrši pretres prostorija, neko od lica koja inače u njima borave prisustvuje pretresu.

Osuđenici sa kojima smo razgovarali kažu da nemaju razloga da strahuju za sopstvenu bezbednost, jer su sigurni da obezbeđenje može da ih zaštiti, i da spreči da slabiji ili osetljivi osuđenici budu žrtve onih jačih. Kako se u ovom zatvoru nalaze lica osuđena na kazne zatvora do šest meseci, ne postoje neformalne grupe i čvrsta hijerarhija među osuđenima.

U pritvorskom delu zatvora je, zbog prenaseljenosti i usled činjenice da pritvorenici u ćelijama provode skoro ceo dan, znatno veća napetost, te postoji i veća mogućnost da dođe do nasilja. Napada na službena lica dugo nije bilo, ali nasilja među pritvorenicima ima.

Položaj i arhitektura zatvorskih zgrada nikako ne idu u prilog bezbednosti. Ogradni zidovi su dovoljno niski da je preko njih moguće ubacivati predmete u šetalište. Prema rečima zaposlenih u službi obezbeđenja, dešava se da se u šetališta spolja dobacuju narkotici, a kod lica lišenih slobode su pronalazeni i mobilni telefoni.

4. Zdravstvena nega

U zdravstvenoj službi nema stalno zaposlenog lekara, ali su obezbeđene usluge lekara specijaliste opšte medicine (dolazi dva puta nedeljno) i lekara specijaliste neuropsihijatrije (dolazi jednom nedeljno). Svakodnevno su prisutna dva medicinska tehničara, koji rade u smenama. Radnim danima zdravstvena služba radi u dve smene (od 7 do 22 časa), dok vikendom radi jedna smena. Ukoliko je medicinska intervencija potrebna tokom noći, poziva se služba hitne pomoći.

Ambulantu čini izuzetno mali, skučen prostor sa radnim stolom, ormarićima i visećim elementima koji ga dodatno sužavaju. Prostor nije adekvatan za vršenje pregleda jer je toliko mali da je

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

teško da u njemu istovremeno borave tri osobe (lekar, tehničar, pacijent). Osim osnovnih uređaja za preglede (stetoskop, merač pritiska, vaga, toplomer), ambulanta nema drugu opremu. Apoteka se nalazi u ambulantom prostoru, tačnije apoteku predstavlja jedan ormar. Pristup lekovima imaju isključivo medicinski tehničari. Terapiju dele medicinski tehničari, u terminima koje odredi lekar.

Kako zatvor nema stacionar, pacijenti kojima je potrebno stacionarno lečenje se šalju u Specijalnu zatvorsku bolnicu u Beogradu.

Prvi pregled po dolasku u zatvor se obavlja u roku od 24 časa, izuzev ako se lice lišeno slobode prima vikendom. U tom slučaju, pregled se obavlja ponedeljkom. Ukoliko se lice prima vikendom, a ima vidljive povrede ili se žali da ima neke zdravstvene tegobe, vodi se u lokalni zdravstveni centar radi pregleda i ukazivanja pomoći, i tek onda prima u zatvor.

Pregledi u zatvoru se zakazuju preko službe obezbeđenja. Ukoliko se lice lišeno slobode prijavi za pregled u vreme dok lekar nije u ustanovi, medicinski tehničar telefonom poziva lekara i objašnjava mu kakve probleme pacijent ima, a lekar onda procenjuje da li je potrebno da odmah dođe i izvrši pregled ili pacijent može sačekati njegov redovan dolazak. Ukoliko je tokom noći ili vikendom potrebna zdravstvena intervencija, ne poziva se lekar, već služba hitne pomoći. Pregledi se obavljaju bez prisustva obezbeđenja.

Kada se lica lišena slobode prevoze u druge ustanove radi lečenja, lekar procenjuje da li je potrebna pratnja medicinskog tehničara. Stomatološki pregledi se vrše u lokalnom zdravstvenom centru.

Zdravstveni kartoni se ne vode tako da se u njima nalaze podaci o svim pregledima obavljenim u zatvoru. Podaci o prvom pregledu se čuvaju u ličnom listu, koji se ne čuva u ambulanti, a obrasci koji se popunjavaju pri narednim pregledima i dokumentacija o davanju terapije se čuvaju u ambulanti.

Neuropsihijatrijski pregledi se vrše po uputu lekara opšte prakse ili na zahtev lica lišenog slobode. Medicinski tehničari nisu obučeni za programe psihoterapije. Lečenje se sprovodi samo uz pristanak pacijenta.

Svi specijalistički pregledi se obavljaju po uputu lekara, u lokalnom zdravstvenom centru. Povremeno se javljaju problemi kod odvođenja pritvorenika na preglede van zatvora, jer se dešava da sudovi ne izdaju blagovremeno dozvolu za izvođenje pritvorenika (u vreme posete jedan pritvorenik je imao uput za pregled kod dermatologa, ali je već pet dana čekao da sud odobri da bude izveden iz zatvora).

Kontrolu ishrane vrše medicinski tehničari, koji probaju hranu. Sanitarni pregledi kuhinjskog osoblja vrše se jednom u 6 meseci.

Kada prepozna da kod nekog lica postoji rizik od samoubistva, služba obezbeđenja obaveštava zdravstvenu službu.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

Nema posebne evidencije o pregledima nakon upotrebe mera prinude.

5. Osoblje

Činjenica da su zgrade koje zatvor koristi prilično stare, sa brojnim manama koje nepovoljno utiču ne samo na uslove boravka lica lišenih slobode, već i bezbednost ustanove (zatvor je u centru grada, sa niskim ogradnim zidovima, znatno manjeg kapaciteta od potrebnog), predstavlja otežavajuću okolnost za rad zatvorskog osoblja. Ovo se pre svega odnosi na medicinsko osoblje, koje nema adekvatne prostorije za rad, ali i na ostale službe.

Za službu obezbeđenja probleme u radu predstavljaju ne samo negativne posledice prenaseljenosti, već i nedostatak vozila za posebne namene (tzv. marice). Zatvor poseduje samo dva ovakva vozila, od kojih je jedno prilično staro. Za normalno funkcionisanje zatvora potrebno je bar još jedno vozilo za posebne namene.

U službi obezbeđenja radi 40 ljudi, a prema oceni zatvorske uprave, za normalan rad ove službe potrebno je neznatno povećati broj zaposlenih (u postupku izrade novog akta o sistematizaciji zatvorska uprava je predložila da u službi obezbeđenja budu zaposlene 42 osobe).

6. Preporuke

Najvažnije probleme zatvora, prenaseljenost i loše stanje prostorija, teško je rešiti bilo kakvim preuređivanjem postojećih objekata, jer su oni nenamenski građeni i toliko dotrajali da svako renoviranje obezbeđuje samo kratkoročno poboljšanje uslova boravka lica lišenih slobode. I uslovi u kojim radi zatvorsko osoblje su vrlo loši, tako da je jedino dugoročno rešenje izgradnja potpuno nove zgrade zatvora.

Tokom posete stekli smo utisak da se prema licima lišenim slobode postupa, koliko je to moguće, u skladu sa zakonom. Takvu praksu trebalo bi nastaviti. Iz objektivnih razloga nije moguće poštovati odredbe ZIKS o uslovima boravka (četiri kvadratna i osam kubnih metara po osobi), niti o trajanju boravka na otvorenom (dva sata dnevno). Ipak, trebalo bi težiti tome da pritvorenci na otvorenom provode što je moguće više vremena, što sigurno zahteva pojačan angažman službe obezbeđenja.

Trebalo bi voditi posebnu evidenciju o pregledima nakon upotrebe sredstava prinude, ali i unaprediti način vođenja zdravstvenih kartona, koji bi morali da sadrže podatke o svim pregledima i merama lečenja preduzetim tokom izdržavanja kazne, odnosno pritvaranja.

OKRUŽNI ZATVOR U ČAČKU

Vreme posete: jul 2010.

Brojno stanje u vreme posete: 9 osuđenih, 9 prekršajno kažnjenih, 66 lica u pritvoru (ukupno 84)

Prosečno brojno stanje: između 62 i 136 (u poslednje dve godine)

Struktura po polu: 83 muškarca, jedna žena

1. Materijalni uslovi

Okružni zatvor u Čačku na lokaciji u centralnom delu grada za smeštaj lica lišenih slobode koristi dve prizemne zgrade, projektovane za smeštaj oko 80 ljudi (ukoliko bi se poštovala odredba ZIKS kojom se propisuje da na svako lice mora doći najmanje četiri kvadratna, odnosno osam kubnih metara prostora). U ovim zgradama nalaze se i četiri prostorije u koje je moguće smestiti 20 ljudi, a koje policija koristi za zadržavanje privedenih lica. Pored ovih zgrada, zatvor poseduje ekonomiju na kojoj je organizovana poljoprivredna proizvodnja, i na kojoj je moguće smestiti maksimalno 20 ljudi.

Prilikom posete zatvoru nismo obilazili ekonomiju, tako da ćemo ovde govoriti samo o uslovima boravka u zgradama koje se nalaze u gradu.

Veća zgrada namenjena je isključivo za smeštaj pritvorenika. U njoj postoji 15 prostorija, u kojim je smešteno najviše po osam pritvorenika. Dve prostorije nemaju direktan dotok svežeg vazduha i dnevne svetlosti, i u njih svetlost ulazi kroz prozor koji se nalazi iznad vrata i koji gleda u hodnik. Ostale prostorije imaju prozore koji gledaju na šetalište, ali su oni prekriveni nekom vrstom plastičnih kutija koje ograničavaju osvetljenost, a skoro da onemogućavaju provetranje, tako da je u prostorijama zagušljivo. One su postavljene kako bi se onemogućila komunikacija pritvorenika koji su u šetnji sa onima koji se nalaze u ćelijama. Za provetrenost prostorija loše je i to što nisu razdvojeni pušači od nepušača, a pušenje se toleriše. Higijena prostorija je zadovoljavajuća. Sve prostorije imaju mokri čvor. Šetalište je vrlo prostrano i u njemu se nalazi nekoliko sprava, tako da za vreme šetnje pritvorenici mogu i vežbati. Za bezbednost zatvora je vrlo loše to su obližnje stambene zgrade vrlo blizu, a prozori im gledaju ka šetalištu, a kako ogradni zidovi nisu visoki, u šetalište zatvora moguće je ubacivati predmete.

Osuđena i prekršajno kažnjena lica smeštena su u tri prostorije u drugoj, manjoj zgradi. U dve prostorije nalazi se 12, odnosno 11 kreveta, a u najmanjoj prostoriji, namenjenoj za smeštaj osuđenika V kategorije ima šest kreveta. Ova prostorija praktično predstavlja zatvoreno, dok druge dve čine poluotvoreno odeljenje. U te dve prostorije nema mokrog čvora, tako da osuđenici izlaze u toalet koji se nalazi u istoj zgradi. Sve ove prostorije su u nešto lošijem stanju od onih u kojim su smešteni pritvorenici. Osuđenici i prekršajno kažnjena lica za šetnju koriste dvorište zatvora, u kome se nalazi i radionica policije.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Od lica koja borave ili su boravila u ovom zatvoru nismo dobili pritužbe na bilo kakav oblik zlostavljanja od strane bilo koje od zatvorskih službi. Nije bilo pritužbi ni na način vođenja disciplinskih postupaka, kojih i nema mnogo (svoga četiri u toku 2010. godine). Dopisivanje, telefoniranje, posete i prijem paketa se vrše u skladu sa zakonom. Uopšte, stekli smo utisak da je opšta klima u ustanovi vrlo dobra.

Najozbiljnija primedba na postupanje prema licima lišenim slobode u ovom zatvoru odnosi se na dužinu boravka na otvorenom pritvorenih lica. Naime, pritvorenici u šetnji provode oko 40 minuta dnevno, iako ZIKS propisuje da boravak na otvorenom treba da traje dva sata dnevno. U šetnju se u isto vreme izvode pritvorenici iz samo jedne sobe, a kako ukupno ima 15 soba, nije moguće obezbediti da pritvorenici iz svake sobe na otvorenom provedu dva sata dnevno. Često nije moguće istovremeno izvesti u šetnju pritvorenike iz dve ili više soba, jer se dešava da se u pritvoru nalazi veći broj lica koja su okrivljena kao saučesnici, te zbog toga moraju biti držani odvojeno. Od upravnika zatvora smo saznali da je u planu pregrađivanje šetališta za pritvorenike, što će omogućiti da se istovremeno u šetnji nalaze pritvorenici iz dve sobe.

Mere prinude se retko upotrebljavaju, vrši se pregled nakon upotrebe mera prinude, ali smo primetili da se uglavnom ne ponavlja između dvanaestog i dvadesetčetvrtog sata od vremena primene sile, kao što je to propisano ZIKS (čl. 130).

Jedan broj osuđenika je radno angažovan na ekonomiji, a preostali bivaju povremeno angažovani na poslovima van zatvora, u gradu.

3. Bezbednost

Ozbiljnijeg nasilja među licima lišenim slobode nema, a broj lica u ćelijama je dovoljno mali da u slučaju fizičkog sukoba obezbeđenje može adekvatno da reaguje.

Poslednje bekstvo se desilo pre oko dve godine, a nešto pre toga dvojica pritvorenika su pobjegla kroz krov, koji nema betonsku ploču, što svakako predstavlja ozbiljnu manu zgrade. U poslednje vreme nije bilo udaljenja, iako osuđenici odlaze na rad van zatvora, a koriste i slobodne vikende i izlaske.

Bezbednost zatvora bi sigurno bila bolja da dvorište zatvora ne koristi i policija, jer se njena radionica nalazi u njemu, pa zbog toga veliki broj ljudi ulazi i izlazi iz dvorišta, u kojem veći deo dana provode i osuđena lica. Pored toga, stambene zgrade koje su u blizini zatvora gledaju na njegovo šetalište, a ogradni zidovi su dovoljno niski da bi u šetalište bilo moguće ubacivati različite predmete.

Prostorije i lica lišena slobode se povremeno pretresaju, a prilikom ovih pretresa pronalazeni su mobilni telefoni.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

4. Zdravstvena nega

U zdravstvenoj službi je stalno zaposlena medicinska sestra, koja radi radnim danima od 7:30 do 15:30. Lekar opšte prakse u zatvor dolazi ponedeljkom i po pozivu, a neuropsihijatar i stomatolog po pozivu. Medicinska sestra je u pripravnosti i van radnog vremena, i dolazi u zatvor kada god je potrebna.

Zgrada u kojoj se nalazi ambulanta je stara, sa vlažnim zidovima i dotrajanim podom. Ambulantni prostor je prilično slabo osvetljen prirodnim svetlom i vrlo je mali, ali uredan. Ambulanta je solidno opremljena, poseduje tenziomer, glikomer, EKG aparat, bocu sa kiseonikom i sterilizator, a u njoj se mogu obaviti, pored uobičajenih pregleda, manje suture, previjanja i osnovne stomatološke intervencije (popravke i vađenje zuba).

Apoteka je dobro snabdevena, a pristup lekovima ima isključivo medicinska sestra. U periodu u kome u zatvoru nema medicinskog osoblja, prepisane lekove pacijentima deli služba obezbeđenja (prethodno ih pripremi medicinska sestra).

U zatvoru ne postoje uslovi za stacionarno lečenje, te se ono vrši u gradskoj ili Specijalnoj zatvorskoj bolnici. Kada se pacijenti vode na preglede ili lečenje van zatvora, u njihovoj pratnji uvek ide medicinska sestra.

Lekar ili medicinska sestra vrše pregled pri prijemu lica lišenih slobode. Prilikom prijema se dele brošure o zaraznim bolestima. Pregled prilikom otpusta se retko obavlja, i tada ga vrši medicinska sestra. Pregledi se vrše bez prisustva obezbeđenja samo kada to pacijent zahteva, u suprotnom obezbeđenje stoji na vratima ambulante.

Zdravstveni kartoni se uredno vode i sadrže podatke o svim pregledima i merama lečenja preduzetim za vreme izdržavanja kazne ili pritvaranja.

U vreme naše posete, u zatvoru su boravila tri lica koja su uzimala metadonsku terapiju, koju im je prepisala i obezbeđuje gradska psihijatrijska bolnica.

Zatvorsko osoblje nije obučeno za programe psihoterapije a nije prošlo ni edukacije iz oblasti zatvorske patologije.

5. Osoblje

Kao u svakom zatvoru, najveći broj zaposlenih radi u službi obezbeđenja – njih 33, što je više od broja predviđenog sistematizacijom, ali ne i dovoljno. Naime, kako se u zatvoru nalaze uglavnom pritvorena lica, broj sprovoda na suđenja je vrlo veliki (dešava se da je potrebno organizovati i po pet ili šest sprovoda dnevno), i zahteva prekovremeno angažovanje službe obezbeđenja. Pored velikog broja sprovoda, rad službe obezbeđenja dodatno otežavaju bezbednosni problemi uzrokovani položajem zgrade (blizina stambenih zgrada koje gledaju na šetalište i dvorište koje koristi i policija).

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

U službi obezbeđenja su zaposlene dve žene, što je vrlo dobro, imajući u vidu da u pritvoru bivaju smeštene i žene.

6. Preporuke

Stekli smo utisak da se prema licima lišenim slobode postupa dobro, i u najvećoj meri u skladu sa odredbama ZIKS. Ovakvu praksu treba nastaviti. Prenaseljenost je problem koji postoji, ali koji ne može rešiti uprava zatvora, već zahteva značajnija ulaganja i angažman Uprave za izvršenje krivičnih sankcija.

Najozbiljnija zamerka koja se tiče prava lica lišenih slobode odnosi se na trajanje boravka na otvorenom pritvorenih lica. Ovog problema svesna je i uprava zatvora i on bi mogao biti otklonjen pregrađivanjem šetališta, što je u planu. Pored toga, bilo bi dobro da jedan deo šetališta bude natkriven tako da pritvorenima bude omogućeno da se sklone od kiše kada su na otvorenom.

Odvajanje pušača od nepušača nije lako, imajući u vidu potrebu da neki pritvorenici, okrivljeni kao saučesnici, moraju biti razdvojeni, ali svakako treba nastojati da nepušači ne borave u prostorijama u kojim se puši.

Trebalo bi razmotriti uklanjanje svih prepreka sa prozora prostorija u kojim su smeštena pritvorena lica, jer otežavaju provetranje a pitanje je da li omogućavaju ono zbog čega su postavljene (vidi pod 1). Ukoliko je zbog interesa krivičnog postupka ili bezbednosti potrebno onemogućiti razgovor pritvorenika koji su šetalištu sa pritvorenima koji su u ćelijama, to se može uraditi i tako što bi obezbeđenje nadgledalo pritvorenike tokom šetnje, što ne bi trebalo da predstavlja problem, posebno ukoliko se šetalište pregradi, kao što je planirano.

Zdravstvene preglede trebalo bi vršiti bez prisustva obezbeđenja, a samo izuzetno, ukoliko lekar smatra da je obezbeđenje neophodno, uz njegovo prisustvo. Osim toga, pregled nakon upotrebe mera prinude treba ponavljati, kao što je propisano članom 130 ZIKS. Kako se, prema zatvorskim evidencijama, mere prinude retko upotrebljavaju, ponavljanje pregleda ne bi smelo da predstavlja problem, uprkos činjenici da zatvor nema stalno zaposlenog lekara. Na kraju, trebalo bi se potruditi da se i pregled pri otpustu obavezno vrši, kao što je i propisano zakonom.

OKRUŽNI ZATVOR U UŽICU

Vreme posete: jul 2010.

Brojno stanje u vreme posete: 26 osuđenih, 7 prekršajno kažnjenih, 55 lica u pritvoru (ukupno 88)

Prosečno brojno stanje (u poslednjih godinu dana): između 80 i 160

1. Materijalni uslovi

Okružni zatvor u Užicu nalazi se u centru grada, okružen zgradama opštine, policije, suda i stambenim zgradama. Vrlo blizu zatvora nalazi se i bolnica. Zgrada zatvora ima prizemlje i dva sprata. U prizemlju i na drugom spratu su smeštena osuđena i prekršajno kažnjena lica, dok se pritvorenici nalaze na prvom spratu i u jednoj prostoriji na drugom spratu.

Zatvor raspolaže sa oko 80 kreveta, ali je u njemu obično smešteno više ljudi. Po pravilu je broj lica lišenih slobode najveći tokom zimskih meseci (poslednje zime je u jednom trenutku u zatvoru bilo 160 ljudi), kada nije moguće obezbediti dovoljno kreveta, pa se za spavanje koriste dušeci koji se postavljaju na podove ćelija. Prenaseljenost je najveća u delu u kojem se nalaze pritvorena lica, koja ovde čine većinu zatvorske populacije.

U prizemlju zgrade nalazi se zatvoreno odeljenje u koje se smeštaju osuđenici koji su razvrstani u kategoriju V (u ovu kategoriju razvrstavaju se osuđeni kod kojih se „na osnovu osobina ličnosti, vrste i težine učinjenog krivičnog dela, ranijeg načina života, i ostvarenog nivoa prevaspitanja, očekuje otežana adaptacija na zavodske uslove i sa kojim je potreban intenzivniji vaspitno-korektivni rad“). Osuđeni spavaju u sobama u kojim ima najviše osam kreveta, a veći deo dana provode u hodniku i u dnevnom boravku. Prostorije su vrlo visoke i imaju dovoljno velike prozore da bi bile solidno osvetljene i provetrene, čiste su, ali su zidovi, iako je zgrada nedavno renovirana (pre tri godine), u vrlo lošem stanju, zbog vlage koja nastaje usled pucanja ili začepeljivanja cevi u pritvorskim prostorijama (koje se nalaze iznad), ali i plavljenja tih prostorija u letnjim mesecima, kada pritvorenici koriste vodu za rashlađivanje. Prema rečima osoblja i osuđenika, ovi problemi nisu posledica loših izvedenih radova, već nerazumnog ponašanja pritvorenika. U ovom delu zatvora sanitarije su u prilično lošem stanju. Ovde se nalazi i prostorija koja se koristi za policijski pritvor. Nju obezbeđuje policija. Površine je oko osam kvadratnih metara i u njoj se nalaze četiri kreveta.

Za pritvor se koristi sedam prostorija, šest na prvom i jedna na drugom spratu. I ovde je u sobi smešteno najviše osam ljudi. Prostorije su u boljem stanju od onih u prizemlju. Nisu vlažne, a i dušeci na krevetima su nešto bolji.

Prostorije za osuđena lica koje se nalaze na drugom spratu su u najboljem stanju, vrlo su čiste, dobro osvetljene, provetrene i bez vlage. I ovde u sobama ima najviše osam kreveta.

Kuhinja se nalazi u prizemlju, stara je, ali se dobro održava.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

Šetalište je vrlo malo, površine oko 60 kvadratnih metara, zaklonjeno okolnim zgradama. U zatvoru nema mogućnosti za rekreaciju.

2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Svi osuđenici sa kojim smo razgovarali razvrstani su u V kategoriju i nalaze se u prizemlju, u zatvorenom odeljenju. Svi su se žalili na režim koji se primenjuje u odnosu na njih. Naime, sobe u kojim spavaju se nakon doručka zaključavaju, tako da do ručka borave u hodniku i u dnevnom boravku. Sobe se ponovo otključavaju posle ručka, kada za odmor imaju oko dva sata, a onda se ponovo zaključavaju i osuđenici ponovo ostaju u hodniku i dnevnom boravku, do večerj. Poželjno je da lica lišena slobode (uključujući pritvorenike) značajan deo dana provode van svojih ćelija (to preporučuje i Evropski komitet za sprečavanje mučenja), ali boravak van ćelija ima najviše smisla ukoliko je ispunjen nekim aktivnostima. Kako u ovom slučaju osuđenima van ćelija nisu dostupne neke smislene aktivnosti, a hodnik i dnevni boravak nisu ništa udobniji od ćelija (stolice u dnevnom boravku su neudobne), režim koji se primenjuje je za većinu osuđenika neprijatan i naporan. Najbolje bi bilo prosto ostaviti ćelije otvorene tokom celog dana, i dopustiti osuđenima da, kada to žele, koriste krevete za odmor.

Pored ovoga, osuđenici su se žalili na loše stanje prostorija, pre svega na vlagu i neprijatne mirise koje ona izaziva. Dosta primedbi odnosilo se na ishranu. Osuđenici kažu da je hrana lošeg kvaliteta, a porcije nedovoljne.

Bilo je nekoliko pritužbi na navodno povremeno drsko ponašanje pojedinih stražara. Nije bilo pritužbi koje bi se ticale ostvarivanja prava na dopisivanje, telefoniranje, posete i prijem paketa.

Prema zatvorskim evidencijama, mere prinude se retko upotrebljavaju: devet puta tokom 2007. godine, sedam puta tokom 2008. godine, deset puta tokom 2009. godine, a četiri puta tokom prve polovine 2010. godine. Tokom 2010. godine izrečeno je devet disciplinskih mera.

Kako je zatvor prenaseljen, a ima samo jedno šetalište, nije moguće obezbediti da lica lišena slobode na otvorenom borave dva sata dnevno, kao što je to propisano zakonom. Boravak na otvorenom traje oko 40 minuta.

Uprava zatvora nastoji da uposli osuđene van zatvora kad god je to moguće.

3. Bezbednost

Osuđenici sa kojima smo razgovarali smatraju da ne postoji opasnost od ozbiljnijih sukoba među osuđenim licima. Oni kažu da su odnosi među osuđenima dobri i da nema maltretiranja slabijih ili posebno osetljivih osuđenika. Uz to, oni su sigurni da je obezbeđenje odlično upoznato sa međusobnim odnosima lica lišenih slobode i spremno da spreči ozbiljnije sukobe.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

U poslednje vreme nije bilo udaljenja. Poslednje bekstvo desilo se dosta davno. Do pre nekoliko godina bilo je pokušaja prokopavanja zidova. Kasnije su zidovi armirani i ovakvih pokušaja od tada i nema.

Osoblje i uprava su povremeno izloženi pretnjama, koje dolaze uglavnom od pritvorenih lica.

Na ulazu u zatvor nalazi se detektor za metal. Ovo je jedan od retkih zatvora koji nema detektor za otkrivanje mobilnih telefona. I pored toga, obezbeđenje je uspevalo da pronađe mobilne telefone.

4. Zdravstvena nega

U zdravstvenoj službi rade medicinska tehničarka, koja je prisutna svakog radnog dana, i lekarka specijalista interne medicine koja u zatvor dolazi jednom nedeljno i po pozivu. Povoljna okolnost je to što se bolnica nalazi na pedesetak metara od zatvora i moguće je brzo obezbediti medicinske usluge, ukoliko su potrebne u trenutku kada u zatvoru nema medicinskog osoblja.

Zdravstvena služba koristi dve prostorije: jednu koja je vrlo mala i izgleda kao preuređena ostava, i drugu, u kojoj se vrše pregledi. Zatvor poseduje EKG aparat, tenziometar i glikomer. Postoji i sterilizator, koji nije u upotrebi, što znači da se previjanja i slične intervencije mogu vršiti samo kao prva pomoć.

Pristup apoteci ima samo medicinska tehničarka, koja i deli lekove, izuzev vikendom, kad taj posao obavlja služba obezbeđenja. Tehničarka navodi da se lekovi često zloupotrebljavaju i da se njima trguje.

U zatvoru nema uslova za stacionarno lečenje, tako da se pacijenti kojima je ono potrebno najčešće odvođe u Specijalnu zatvorsku bolnicu. Kada se pacijenti transportuju u civilne zdravstvene ustanove radi lečenja, obavezno ih prati medicinska tehničarka.

U zatvoru je moguće davati metadonsku terapiju. Vrše se testiranja na psihoaktivne supstance.

Postoje posebni jelovnici za dijabetičare.

Pregledi se obavljaju tako što obezbeđenje stoji na vratima prostorije u kojoj se pregled vrši, izuzev ako pacijent zahteva da bude pregledan bez prisustva obezbeđenja. Napominjemo da bi se pregledi po pravilu trebali obavljati bez prisustva obezbeđenja, osim izuzetno, kada lekar proceni da je prisustvo obezbeđenja neophodno radi zaštite bezbednosti pacijenta i medicinskog osoblja.

Pregledi nakon upotrebe mera prinude se vrše u skladu sa zakonom.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

5. Osoblje

Kada se govori o osoblju zatvora, najvažnije je istaći da u službi obezbeđenja radi svega 21 osoba. Primera radi, u okružnim zatvorima u Kraljevu, Čačku i Kruševcu, koji su približno istog kapaciteta kao Okružni zatvor u Užicu, broj zaposlenih u službi obezbeđenja je bar za oko 50 % veći.

Treba spomenuti da zatvor, izuzev upravnika, nema zaposlenog pravnika. Zapošljavanje pravnika neophodno je za valjano vođenje disciplinskih postupaka protiv osuđenika i zaposlenih, ali i za pružanje pravne pomoći osuđenima.

6. Preporuke

Osnovna preporuka koja se odnosi na postupanje prema licima lišenim slobode tiče se režima koji se primenjuje prema osuđenim licima (vidi pod 2). Njima i tokom dana treba učiniti dostupnim prostorije u kojim spavaju, jer je očigledno da je za većinu osuđenika dug boravak u hodniku i dnevnom boravku neprijatan i naporan. Ovo nikako ne znači da im treba potpuno uskratiti ili skratiti boravak van ćelije, već da jednostavno treba omogućiti da, u nedostatku smislenih aktivnosti, sami odluče gde će provoditi vreme.

Potrebno je naročitu pažnju posvetiti ishrani, posebno imajući u vidu činjenicu da se osuđenici žale na to da je hrana lošeg kvaliteta a porcije suviše male.

Zdravstvene preglede treba vršiti bez prisustva obezbeđenja, izuzev ukoliko postoje ozbiljni razlozi da pregledu prisustvuje i obezbeđenje.

Da bi se obezbedilo zakonito funkcionisanje zatvora neophodno je zaposliti pravnika.

